

geamuseerd door het museum van het verleden gidst, minder charmes ? Staat zij werkelijk op een lager niveau ? Tot grote en het historisch onderzoek stimulerende conflicten leidt zij wellicht niet, maar zij compenseert dat gebrek doordat zij tot bezinning prikkelt" (blz. 161).

Sabine ALEXANDER

OVER DEMOCRATIE EN HAAR UTHOLLING

Noam Chomsky, *Gekoesterde illusies*, Berchem. EPO, 1991, 163 blz., 698 Bfr., ISBN 90 6445 508 2

In een bijzonder lezenswaardig en helder artikel in *The Economist*, (23 april 1988), heeft Karl Popper het over zijn democratie-idee met, net als in zijn wetenschapsfilosofie, zijn welbekende en grondige scepticisme. Zoals geen wetenschappelijke theorie ooit bewezen wordt, maar alleen voorlopig niet verworpen, zo ook wil hij de democratie slechts voorlopig aanhouden als accepteerbare staatsvorm, waarbij dan wel (bijvoorbeeld grondwettelijke) garanties moeten worden ingebouwd dat ze niet zelf een dictatuur gaat installeren. Als een democratie niet goed (dit is : niet efficiënt) anders denkbaar is dan via een (proportionele) vertegenwoordiging, krijgt men meteen al af te rekenen met politieke partijen, op zich misschien niet zo 'n aantrekkelijk verschijnsel, maar in de praktijk blijkt alleen die vorm van democratie de minst verwerpelijke, liefst, zegt Popper, in een tweepartijensysteem, omdat daarin een meerderheidsregering nog het meest waarschijnlijk is en omdat de verliezende partij zijn strategie moet aanpassen om weer aan de macht te kunnen komen. Dit artikel is, juist door de onderliggende scepsis, heel geschikt om de gedachten te bepalen.

De enige grote moeilijkheid (Popper vermeldt die eveneens in het bedoelde artikel) is dat nergens het volk werkelijk regeert. Regeren doen verschillende afgevaardigden en in feite (helaas) ook de bureaucraten; de eerstgenoemden moeten nog rekenschap geven over hun bestuursdaden, de laatstgenoemden niet. Ik meen dat Popper nog te veel vertrouwen heeft in de werkzaamheid van de volksvertegenwoordiging zoals die ons bekend is. De besturende vormen onvermijdelijk een groep en zelfs als we pure individuele corruptie buiten beschouwing laten, dan heeft de groep toch eigen specifieke belangen, die storend werken als die in conflict komen met die van het vertegenwoordigde publiek. Twee voorbeelden illustreren dit. Het eerste is dat van de top-eurokraten, die onlangs hun eigen salaris hebben verhoogd (in de orde van tien procent) en tegelijk dat van de massa euro-ambtenaren aan banden leggen.

Een tweede, misschien nog fraaiër voorbeeld, is wat het Volkscongres van de Sovjetunie heeft gepresteerd. Een wetsvoorstel was ingediend om de voordelen van de

nomenklatura en de parlementariërs af te schaffen. Het Volkscongres keurde dit pas goed nadat ze het zinsgedeelte "en van de parlementariërs" hadden geschrapt. Het probleem is dat een individu of een groep de gelegenheid krijgt tegelijk rechter en partij in de eigen zaak te zijn, de scheiding der machten is zoek. Natuurlijk kan de bestuurder ook heel andere dan pure belangen van zijn beroepscategorie laten voorgaan op die van de bevolking in zijn geheel, nog steeds particuliere belangen, maar wat ruimer genomen, namelijk van de partij of de ideologie die hij vertegenwoordigt.

Dit is nu precies (zij het wat anders verpakt) één van de belangrijkste thema's in Chomsky's politieke commentaren, tot in het recente *Gekoesterde Illusies* toe. Al in zijn Huizinga-lezing, *De intellectuelen en de staat* van december 1977 (zie de *Verzamelde Huizinga-lezingen 1972-1983*, Amsterdam, Bert Bakker, 1987), gaat hij hier grondig op in en wel op een manier die in Nederland ontzettend veel opschudding veroorzaakte, niet het minst natuurlijk omdat het niet leuk is je als intellectueel in één van je cultuurtempels (Leiden) voor schut te laten zetten. Ik vat het idee samen dat ik in de verschillende vermelde publicaties heb aangetroffen.

De intellectuelen die men succesvol noemt, hebben de waarden van de industriële maatschappij geïnterioriseerd. Ze dragen die waarden dan ook zelf verder uit, door geen discussie te accepteren over het raamwerk zelf van de veronderstellingen van die maatschappij. Binnen dit denkraam echter, wordt de discussie eerder aangemoedigd, omdat ze dan systeembevestigend werkt. Voor de Verenigde Staten ziet dit er ongeveer zo uit : er is slechts één partij, de 'Business partij', met twee fracties, de Democratische en de Republikeinse. De intellectuelen van beide discussiëren binnen hetzelfde kader, dat benevens de hypothesen van het industriële kapitalisme ook aanneemt dat de Verenigde Staten in het buitenland optreden als een volkomen neutrale macht die overal vrijheid en democratie verdedigt, laatst, met name vanaf Carter (zie : de trilaterale commissie) : de mensenrechten.

De praktijk, zegt Chomsky, ontmaskert die hypothesen als pure hypocrisie, en hij stoffeert die stelling met massa's voorbeelden, onder meer de vergelijking van Nicaragua met Israël, waar de Verenigde Staten duidelijk met twee maten en gewichten meten. De analyse geeft een heleboel aanknopingspunten waaruit de lezer zou kunnen afleiden dat de auteur een complottheorie aanhangt, of, minder vriendelijk gezegd, dat de auteur wat paranoïde reageert (hoewel : hoe kan men de verschillende en opeenvolgende 'gates' vanaf 'Watergate' anders interpreteren dan juist als complotten ?). Chomsky verweert zich echter heftig tegen elke gelijksoortige suggestie. De betrokkenen geloven zelf stellig in de juistheid van de hypothesen, vanzelfsprekend zegt hij, want een directeur die geen winstmaximalisatie nastreeft wordt er door de aandeelhouders uit gebonjourd, men kan pas succesvol zijn in het systeem als men van diens waarden is doordrongen.

Hij wijst er op, dat een uitermate belangrijk deel van de beslissingen niet op het formeel-politieke vlak wordt getroffen, maar binnen de bedrijven en dat dit simpele feit eigenlijk het democratische principe 'één man één stem' ondergraaft : naast hun politieke stemrecht, beschikken grote aandeelhouders *de facto* over, vaak nog veel belangrijker, stemmen in de organisatie van de maatschappij.

Eigenlijk kan men het aldus interpreteren, dat Chomsky hier de wetenschapsfilosofie van Kuhn toepast op het politieke vlak : de gevestigde mening ('paradigma' in één van

zijn vele betekenissen) veegt alle fundamentele dissidentie van tafel, bepaalt het discussiekader, enzovoort. Als dat zo is, dan kan men achteraf ten hoogste verdrietig zijn over de hardnekkigheid, het fanatisme waarmee het paradigma tegen beter weten in in stand wordt gehouden, maar als hier inderdaad vooral psycho-sociologische mechanismen de hand in hebben, dan staat men daar min of meer machteloos tegenover. En dan zal men met Milgram moeten vaststellen (maar was het *nil humani a me alienum* niet al een heel oude voorloper van deze 'nieuwe' wijsheden ?) dat ook de ergste uitwassen, zoals het martelen van vermoede tegenstanders, daar bij horen.

Chomsky's moeilijkheid is een beetje die van links in de huidige omstandigheden : in het beste geval een scherpzinnige analyse, een genadeloze kritiek. Maar wordt het niet hoog tijd om wat constructieve voorstellen te laten horen ? Ik vind bijvoorbeeld, dat het idee "Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely" (macht neigt tot corruptie en absolute macht corrupteert in absolute zin, Lord Acton) best wat inspirerend zou mogen werken en tot organisatorische consequenties leiden ... tegen kleine en grote potentaten...

In gesprekken met Bill Moyers (*A World of Ideas*. New York. Doubleday, 1989) wijst Chomsky een band tussen zijn politieke geschriften en zijn linguïstiek af. Toch blijkt hij (zie *Bloodbaths* : Warner Modular, 1973) zeer gevoelig voor de corruptie van het woord in de Amerikaanse propaganda. Het Woord 'bloodbath' wordt, zegt hij in de inleiding van het gelijknamige werk, gebruikt om gewelddadige en terreuracties te beschrijven — voorbije, hedendaagse en toekomstige — als die aan de vijand kunnen worden toegeschreven, en in die gevallen waar wij niet de overwinnaars zijn. Maar op die manier wordt de hele geschiedschrijving vervalst, omdat die in handen van de bovengenoemde intellectuelen zit. Dresden, Hiroshima en Nagasaki, Indonesië, Viëtnam, Latijns Amerika, laatst Koeweit, waar mogelijk worden de juiste aantallen slachtoffers in het vage gelaten en als er al cijfers worden vermeld, dan zijn die, tenzij waar ze al te bekend geraakt zijn, schromelijk onderschat. Inderdaad, als je die gegevens opnieuw bekijkt, ga je beseffen dat je ook niet graag met de verschrikkingen wordt geconfronteerd die de gealierden hebben aangericht; je hebt die feiten gewoon verdrongen.

Nu is het ook waar dat een democratie tamelijk weerloos staat tegenover dictatoriale staatsvormen, waar het ministerie van propaganda kan beslissen wat de waarheid is. De democratie moet een veel subtieler systeem uitwerken. Met het ontwikkelen van Public Relationstechnieken voorafgaand aan de eerste wereldoorlog in de Verenigde Staten, kwam de paternalistische gewoonte van de machthebbers van 'manufacturing consent', zoals Chomsky dat noemt, tot volle ontwikkeling. Die industrie, steeds in handen van de bevoorrechten van het systeem, de intellectuelen, is alleen verder verfijnd om het hele landsbeleid onder te schikken aan wat de industrie als zijn behoeften ziet. Die vicieuze cirkel wordt gesloten als men het stemrecht compleet kan uithollen. Dit is wat in de Verenigde Staten gebeurt, zegt Chomsky : de kandidaten voor verkiezingen zeggen en schrijven niet langer wat ze denken, maar wat ze, volgens enquêtes, kennelijk het beste zal helpen bij hun verkiezing. Het geval Reagan is een culminatiepunt : een vriendelijke en volmaakt incompetente man, die een puur representatieve waarde had. Na zijn verkiezing voert zo'n man trouwens alleen uit, wat degenen die de fondsen voor zijn verkiezing hebben verstrekt hem voorschrijven.

In zijn politieke publicaties van recentere datum zegt Chomsky, dat hoe dan ook de Verenigde Staten het meest vrije land in de wereld zijn. Ook is hij er stellig van overtuigd, dat het culturele klimaat in de Verenigde Staten de jongste vijftien jaar ingrijpend is gewijzigd, een bewustzijn van internationale verantwoordelijkheid is veel ruimer verspreid en beter verankerd in de bevolking dan ooit voorheen, zodat Reagan geen troepen heeft kunnen sturen naar Nicaragua en El Salvador, gewoon omdat de bevolking dat niet langer wou. Daardoor gingen de bestuurders ondergronds, wat uiteindelijk nog in enkele 'gates' resulteerde. Per saldo maken die culturele veranderingen van de Verenigde Staten een geciviliseerder land dan voorheen, meent Chomsky.

Zoals hierboven al vermeld, als je, zelfs vanop enige afstand, het wereldgebeuren vanaf de tweede wereldoorlog hebt gevolgd, dan wist je het allemaal wel. En toch blijft het akelig om weer geconfronteerd te worden met de verschrikkingen van de verschillende kampen en de daarmee verbonden hele en halve leugens en geschiedvervalsing. Juist daarom blijven in deze periode van groeiend nationalisme en mogelijke nieuwe patriotismen in de nasleep van de Oosteuropese ontvoogding, informatie en bezinning omtrent de mechanismen, onder meer misschien zoals Chomsky die geeft, noodzakelijk als tegengif voor (gevaarlijke) naïviteit.

Jan GERMIS

EUROPA EN HET NIET-EUROPESE

Manuel Lucena Salmoral, *Amerika. Een fascinerende beschaving 500 jaar geleden*. Leuven.

Davidfonds, 1991, 240 blz., geïllustreerd, ISBN 90 6152 743 0

Ton Lemaire, *Twijfel aan Europa. Zijn de intellectuelen de vijanden van de Europese cultuur?* Baarn. Ambo & Schoten, Westland, 1990, 103 blz., 398 Bfr., ISBN 90 2631087 0

Raymond Corbey & Paul van der Grijp (red.), *Natuur en cultuur. Beschouwingen op het raakvlak van antropologie en filosofie*. Baarn. Ambo & Schoten, Westland, 1990, 273 blz., ISBN 90 263 1061 7

In een van zijn studies, *De Indiaan in ons bewustzijn* (Baarn, Ambo 1986 en besproken in 'De Uil van Minerva', vol.5, nr. 1, herfst 1988) beschrijft Ton Lemaire de schokkende geschiedenis van de ontdekking van de niet-Europese beschaving voor de westerse cultuur die vanaf dat ogenblik voor de opdracht staat niet alleen de eigen eindigheid te onderkennen, maar ook te aanvaarden dat er *beschavingen* zijn die het predicaat 'cultuur' verdienen, ondanks het feit dat men ze niet op het Europese continent kan vinden. Kortom, de moderne mens die Amerika heeft ontdekt moet leren dat 'beschaving' niet alleen op zijn bestaanswijze van toepassing is. Op de vraag hoe Europa